

Darrers moments de Jaume el Conqueridor

Ignasi Pinazo

Marc històric
Jaume Sobrequés i Callicó

L'obra i l'artista
Bernat Puigdollers

Darrers moments de Jaume el Conqueridor Ignasi Pinazo

1881
Oli sobre tela
299 x 419 cm
Museo Nacional del Prado, en dipòsit al
Museo de Zaragoza
© Madrid. Museo Nacional del Prado

MARC HISTÒRIC

Els darrers moments de la vida de Jaume I, que regnà «pus de seixanta anys», han estat objecte de l'atenció de tres dels grans cronistes medievals catalans, el mateix Jaume I en el seu *Llibre dels feits del rei en Jaume*, Bernat Desclot i Ramon Muntaner. La mort del sobirà va tenir lloc a València el 27 de juliol de 1276. En la seva crònica el rei Jaume explica els seus darrers dies de vida. Ho fa amb referències a la seva mort («si cas esdevenia que nós d'aquesta malaltia moríssem»). Si morís a Alzira, on es trobava fins el 3 de juliol, demana de ser enterrat a l'església d'aquella població o bé a Santa Maria de València. Demana també que si morís després de deixar Alzira fos enterrat a Poblet, on tenia previst anar a morir, però la malaltia no l'hi permeté. Desclot és més explícit a l'hora d'explicar els darrers dies del monarca. Relata com el rei va cridar l'infant Pere, amb qui havia tingut diferències, per reconciliar-se plenament amb ell. El primer que li diu és: «Don infant, jo son molt fort malaut e vell e conec que d'aquesta malautia no poré guarir».

Els darrers instants són relatats amb extrema cruesa i sentiment: «Quan lo rei hac donada la sua gràcia a son fill [...] e l'hac beneït e li hac dites moltes bones paraules e l'hac fet senyor e hereu de son regne, e l'infant En Pere [...] hac oïdes e enteses les sues paraules, plorant e sospirant de pietat e de gran dolor que havia de son pare [...] qui així es partia d'ell de son regne, besà-lo en la boca e puis besà-li les mans e estic-hi donant tota via, que anc per menjar ne per boure ne per dormir no se'n partí tro que els àngels del cel vengren ab gran alegria, que li preseren del cors e la se'n muntaren en lo cel davant Déu». Les despulles de Jaume I van reposar a Santa Maria de València fins que el 1278 van ser portades a Poblet.

Ramon Muntaner explica que el rei confessà, combregà i rebé l'extremunció. També que cridà els seus fills i néts i els donà la benedicció. Després resà: «E com l'hac dita», la pregària, «l'ànima se partí del seu cors e se n'anà en Paraís». Muntaner és l'únic que relata la reacció popular que seguí a la mort de Jaume I: «E els dols e els plors e els plants e els crits començaren per tota la ciutat, que no hi romàs ric hom, mainader ne cavaller, ciutadà, dones e donzelles, que tuit [tots] anaren darrere la senyera e l'escut seu, e deu cavalls a qui hom havia tolt la coa. E així anaren tuit plorant e braidant [*gemegant*]; e aquest dol durà en la ciutat quatre dies».

L'OBRA

L'obra *Darrers moments de Jaume el Conqueridor* esdevé una fita important dels primers anys de trajectòria del seu autor, Ignasi Pinazo, i la culminació de la seva obra de temàtica històrica. Fou realitzada mentre es trobava becat a Roma (1876-1881) per la Diputació Provincial de València, a la qual envià una primera versió de petit format. L'obra va tenir bona acollida, fet que motivà l'autor a fer-ne una segona versió de majors dimensions que presentà a l'Exposició Nacional del 1881, on va ser guardonada amb una segona medalla. La primera versió anà a parar al Museu de València i la segona fou adquirida per l'Estat i passà a formar part de les col·leccions del Museo del Prado; posteriorment va ser dipositada al Museu de Saragossa, on es troba actualment.

La composició és dominada per les figures del rei Jaume I i el seu fill, des d'aleshores Pere III d'Aragó. A banda i banda s'hi agrupen diversos personatges que contempen l'escena i creen un espai de buit que centra l'atenció de l'espectador. A la dreta se situen els nobles i a l'esquerra tres membres de l'Església encapçalats per l'arquebisbe de València. D'aquesta manera, Pinazo infon solemnitat a l'obra i posa en relleu la importància de l'esdeveniment narrat.

Influïda per la pintura d'Eduardo Rosales, l'obra es caracteritza per una pinzellada nerviosa i lliure, on el color és aplicat amb seguretat, contrastant amb els tons obscurs de la penombra i amb les siluetes negres que delimiten cada una de les figures. Tanmateix, tot i haver estat premiada i adquirida per l'Estat, aquests acabats no convenceren gaire la crítica, que la considerà una obra inacabada. Esdevé, però, la fi d'una etapa de l'artista, el qual, poc després del seu retorn a Espanya, desenvolupà una obra completament allunyada de la temàtica d'història.

L'ARTISTA

Ignasi Pinazo Camarlench (València, 1849 - Godella, València, 1916) fou un pintor considerat un dels màxims exponents de la pintura valenciana. De família humil, començà treballant en diversos oficis més o menys relacionats amb tasques artístiques, tals com argenter, daurador o pintor de rajoles.

Ingressà a l'Escola de Belles Arts de Sant Carles de València l'any 1864, on fou alumne de Josep Fernández Olmos. Rebé també durant aquests anys influències de Francesc Domingo Marquès, paleses en els seus primers encàrrecs, datats durant els primers anys de la dècada dels setanta. Per les mateixes dates, l'any 1871, es presenta per primera vegada a l'Exposició Nacional de Belles Arts.

L'any 1873 fa el primer viatge a Roma, costejat per ell mateix. No serà fins a l'any 1876 que obtindrà una beca per poder-hi residir durant una llarga temporada. Durant aquest segon viatge entrà en contacte amb l'obra de Fortuny i Els Macchiaioli, pels quals es veurà fortament influenciat. Pintà aleshores el quadre *Els últims moments de Jaume I*, premiat amb una segona medalla durant l'Exposició Nacional de Belles Arts del 1881, i anà forjant un estil personal i propi que s'allunyarà força del caràcter de les obres d'història.

El mateix any 1881 retorna definitivament a València, on obtindrà un èxit creixent en rebre premis i distincions en diverses exposicions i certàmens. Exercí de professor de color a l'Escola de Belles Arts de Sant Carles i, posteriorment, de professor de l'Escola d'Arts i Oficis de Madrid.

L'obra dels darrers anys es caracteritza pel seu costumisme, encara que també conreà el paisatge, la decoració i la temàtica religiosa, tractada per una pinzellada cada cop més lliure que l'acosta en certs moments a l'impressionisme.

Incendi del Palau Reial de Barcelona

Manuel Cuyàs i Agulló

Marc històric
Jaume Sobrequés i Callicó

L’obra i l’artista
Bernat Puigdollers

MARC HISTÒRIC

El Palau Reial es va cremar el 1875 i va haver de ser enderrocat. El seu origen es remunta al segle xiv, quan el Consell de Cent, el 1389, construeix l’Hala dels draps, indret on des d’aleshores tenien lloc les transaccions mercantils relacionades amb la producció de teixits o draps. Al segle xv, aquest espai es transformà en un edifici d’estil gòtic que durant un poc temps, al segle xvi, funcionà com a arsenal. Ja al segle xvii, entre 1663 i 1668, va ser utilitzat com a seu del comte de Barcelona i, en absència seva, del lloctinent o virrei reial.

Durant la guerra de Successió va esdevenir la residència de l’arxiduc Carles d’Àustria, el rei Carles III dels catalans, i de la seva dona, Elisabet de Brunsvic. Després de la desfeta del 1714 va convertir-se en la seu dels capitans generals borbònics i, per tant, prengué un paper simbòlic de l’indret on es gestionava la repressió contra Catalunya.

El 1770 es va construir una passarel·la que comunicava el palau amb Santa Maria del Mar, amb la qual cosa els monarques, quan hi eren, podien oir missa sense haver de sortir al carrer. L’any següent, hom hi va construir una harmònica façana neoclàssica, de la qual han restat, abans de l’incendi, alguns testimonis gràfics.

El 1802 acollí al monarca espanyol Carles IV i a la seva esposa, que hi celebraren les noces del príncep d’Astúries i de la infanta Maria Isabel. El 1846, duran l’estada a l’edifici d’Isabel II, va ser certificat de manera oficial com a Palau Reial. Finalment, un incendi fortuït va destruir el 1875 una bona part del Palau i, en no ser possible la reconstrucció, va haver de ser derruït, segant així la vida d’un dels edificis més emblemàtics i bells del Pla de Palau, indret que deu el seu nom al Palau Reial i que ha arribat fins als nostres dies.

L’OBRA

L’*Incendi del Palau Reial de Barcelona* és un quadre de temàtica poc freqüent en l’obra de l’artista. Manuel Cuyàs és autor d’un bon nombre d’obres paisatgístiques i sentia especial predilecció per les marines. Tanmateix, es coneixen dos quadres que s’allunyen d’aquestes temàtica: *El desembarcament dels americans a Ponce* (1898) i el quadre que ens ocupa. Tècnicament i artísticament no es tracta d’una obra especialment reeixida. La perspectiva, les figures agrupades al voltant de l’edifici i les proporcions no acaben d’estar ben resoltes. Tanmateix, l’obra adquireix un gran valor documental que, conjuntament amb algun apunt pres per Lluís o Antoni Rigalt (un gravat aparegut a *La Ilustración Española y Americana* fa referència a un croquis del «Sr. Rigalt» però no n’especifica el nom) i una fotografia del fotògraf Martí, ajuda a recrear els fets de l’incendi del Palau Reial de Barcelona.

Tota la composició es veu immersa en la penombra. Tan sols la claror de les flames permet entreveure els edificis de Pla de Palau, el monument dedicat al Geni Català, situat al centre de la plaça, i els campanars de Santa Maria del Mar, al fons. Diversos grups de persones s’acumulen davant l’edifici mentre les flames ja han esfondrat el teulat i sobreixen per damunt la façana acompanyades d’una gran columna de fum. Els clarobscurs es dibuixen amb una pinzellada curta i mesurada de tons homogenis. Manuel Cuyàs desenvolupa en aquesta obra un bon exercici d’estudi de les llums fruit, segurament, de l’observació directa de l’escena.

L’ARTISTA

Manuel Cuyàs i Agulló va ser un pintor vuitcentista encara força desconegut. Fou un pintor prolífic, amb una vasta producció centrada en el paisatge i especialment en les marines. Tanmateix, conreà en diverses ocasions, si bé de forma aïllada, el gènere històric, entre el qual destaquen els quadres *Incendi del Palau Reial de Barcelona* (1876) i *El desembarcament dels americans a Ponce* (1898). Conreà també la il·lustració col·laborant amb altres artistes en l’edició de Cartes a la dona de Rossend Arús l’any 1877.

Tal com ens indiquen els llibres de matrícula de l’Escola de Belles Arts, conservats a l’arxiu de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, Manuel Cuyàs va matricular-se a l’assignatura Dibuix del natural durant el curs 1868-1869 en qualitat de «pobre». Tanmateix, posteriorment no torna a aparèixer cap referència seva en cap dels llibres de matrícula següents, fet que pressuposa l’abandó prematur dels estudis. Procurà fer-se un lloc dins el món artístic del moment tot participant l’any 1876 en l’Exposición artístico-industrial.

Posteriorment, la seva obra fou valorada per col·leccionistes i antiquaris i va ser freqüent trobar-la en exposicions i subhastes col·lectives organitzades per galeries de renom com la Sala Parés o les Galeries Laietanes.

Incendi del Palau Reial de Barcelona

Manuel Cuyàs i Agulló

1876
Oli sobre tela
61,5 x 110 cm
Museu d’Història de Barcelona
© MUHBA

Embarcament de voluntaris cap a Cuba

Ramon Padró i Pedret

Marc històric
Jaume Sobrequés i Callicó

L’obra i l’artista
Bernat Puigdollers

MARC HISTÒRIC

Les revoltes a la colònia espanyola de Cuba havien començat a produir-se anys abans que esclatés la guerra el 1895. En etapes anteriors, diversos voluntaris s’havien embarcat per anar a lluitar a l’illa, com posa de manifest la pintura de Ramon Padró. El 24 de febrer de 1895, a l’anomenat Crit de Baire —un indret situat a la província oriental de Santiago de Cuba—, es reprenia la guerra dels revoltats cubans contra el domini espanyol, que només tres anys després finalitzaria en el que es coneix com a «desastre del 1898», la fi de l’imperi colonial espanyol a Amèrica. En els dies anteriors a la insurrecció s’havia instaurat a la Península un alistament obligatori de soldats per defensar els interessos espanyols a l’illa. La revolta no va produir cap sorpresa, perquè era del domini públic que s’estava gestant des de mesos enrere. El desembarcament a l’illa dels líders revolucionaris José Martí, Máximo Gómez i Antonio Maceo va acabar d’organitzar-la. Els efectius espanyols eren d’uns 52.000 homes. Només el 1895 varen embarcar cap a Cuba 98.000 soldats. El 1896, 92.000; el 1897, 127.000, i el 1898, un total de 108.000.

El 13 de febrer de 1895 va sortir del port de Barcelona cap a Cuba el vapor *San Fernando*. S’hi embarcaren 1.047 nois del batalló Almansa i 1.043 del batalló Albufera. A les 11 del matí d’aquell dia arribà al moll de Barcelona el capità general Eulogio Despujol y Dusay. Va ser un dia que les autoritats varen voler festiu: música de fons, ambient de gal·la, gran animació popular al moll i comiats emocionats de pares, germans i promeses amb els nois que anaven a una guerra que ja aleshores un cert sector de la ciutadania veia amb grans recels.

Al diari barceloní *La Vanguardia*, en una crònica de l’endemà, s’hi pot llegir: «Los rasgueos de las guitarras abundaban que era una bendición y a menudo se entonaban alegres coplas en las que el soldado expresaba el entusiasmo con que marcha a Cuba a defender a la patria». Ja a bord, el capità general va adreçar unes paraules als oficials «dándoles el adiós de despedida y diciendo que así cumplía un grato deber de compañerismo, al que se asociaba todas las clases sociales de Barcelona representadas por las autoridades allí presentes. Les recomendó que procurasen ante todo por la salud del soldado». Molts varen morir durant la travessa, uns altres de malaltia després d’arribar i uns altres hagueren de ser repatriats a les portes de la mort,

«y les recordó que se van a poner a las órdenes del general Weyler, que sabrá conducirles a la victoria deseada por todos».

Aquest relat oficialista i farcit de tòpics agradables a les autoritats de l’època, amaga els 27.000 pròfugs que es varen donar al llarg de la darrera guerra cubana i els nombrosos nois de casa rica que varen poder redimir-se del servei pagant dues mil pessetes, quantitat aleshores només a l’abast dels més afavorits econòmicament. A les protestes ciutadanes que es produïren per aquest fet, el crit majoritari dels manifestants va ser «Que hi vagin també els rics». El 28 d’abril de 1895 desembarcaren a l’Havana, on la situació començava ja a ser crítica per als interessos colonials espanyols.

L’OBRA

L’origen d’aquest quadre es remunta a l’aparició d’una sèrie de gravats de Ramon Padró apareguts l’any 1869 a la revista *Le Monde Illustré* de París i a *La Ilustración Española y Americana*, on es narrava de forma periodística l’embarcament dels voluntaris cap a la guerra de Cuba. Posteriorment, Padró presentaria a la Diputació de Barcelona l’esbós preparatori del quadre i proposà a l’entitat que li encarregués la realització. La proposta fou acceptada i el mes d’agost del 1872 l’obra estava enllestida. Fou ben acollida per la crítica, que posà especial èmfasi en la bona resolució del mar, la perspectiva i la composició.

Representa el moment en què les barques, carregades de voluntaris, abandonen el port per transportar-los fins al vaixell que els durà cap al camp de batalla. Tal com explica Conrad Roure, que serví de model per a una de les figures del quadre, «Ramón Padró, desde una lancha, tomó un apunte de aquel momento histórico», donant una visió de l’escena difícil de captar des del port. S’hi pot reconèixer clarament la muntanya i el castell de Montjuïc a la dreta i el buc *España*, guarnit de banderoles, al fons de la composició.

És interessant la idea de col·lectiu que planteja l’autor, sense donar protagonisme a cap punt ni personatge concret de l’escena, tots són importants i tots són considerats com a herois. L’escena és tractada seguint les línies realistes pròpies de l’època, amb una pinzellada mesurada i meticulosa, que l’autor acabaria abandonant per dedicar-se a la pintura decorativa.

L’ARTISTA

Ramon Padró i Pedret (Barcelona, 1838 - Madrid, 1915) fou pintor i decorador, fill de l’escultor Ramon Padró i Pijoan (1809-1876) i germà del pintor i dibuixant Tomàs Padró Pedret (1840-1877). Estudià a l’Escola de Belles Arts de Barcelona i posteriorment viatjà a París i Itàlia. Entre les seves primeres obres cal fer esment de *Una dama del segle ^{xvi}*, presentada a l’Exposició de Belles Arts del 1866, i *La fragata «Berenguela» en el Canal de Suez*, adquirida pel Ministeri de Marina.

Durant aquests mateixos primers anys col·labora amb els pseudònims «Cropsis» i «Koki» als setmanaris humorístics *Lo Nunci* i *El Periquito*. Malgrat que fou el seu germà Tomàs qui excel·lí en el camp de la il·lustració, Ramon Padró col·laborà assíduament amb la revista *La Ilustración Española y Americana*, on realitzà cròniques gràfiques d’esdeveniments diversos com l’embarcament dels voluntaris catalans cap a la guerra de Cuba, que serví de pretext per a la realització d’un dels quadres més rellevants de la seva producció historicorealista: *l’Embarcament de voluntaris catalans cap a Cuba* (1872).

Fou pintor de cambra del rei Alfons XII, a qui acompanyà en alguns dels seus viatges. D’aquesta època cal destacar el retrat de Maria Cristina d’Habsburg-Lorena, i també el del doctor Calleja.

L’any 1876 s’instal·là definitivament a Madrid, on treballà fecundament, especialment com a decorador, realitzant diversos encàrrecs, entre els quals destaca *Viriat*, per al sostre del saló de sessions de la Diputació de Zamora, l’any 1882. Cal destacar també la decoració de l’amfiteatre del Colegio de Medicina de San Carlos, a Madrid o bé el projecte de monument al ferrocarril de Vilanova i la Geltrú.

Embarcament de voluntaris cap a Cuba

Ramon Padró i Pedret

1872
Oli sobre tela
125,5 × 202 cm
Museu Marítim de Barcelona
© Ramon Manent